

12. Керимов Д. А. Кодификация и законодательная техника / Д. А. Керимов. — М. : Госюриздат, 1962. — 104 с.

Мельник А. А. Властивості, принципи та стандарти як складові якості закону

У статті здійснюється аналіз філософського, етимологічного та юридичного значення поняття «якість». Досліджується соціальна характеристика якості закону, його політичні та юридичні параметри. Аналізуються основні принципи юридичної техніки та їх значення для якості закону.

Ключові слова: закон, властивості закону, якість закону, стандарти якості, юридична техніка.

Мельник А. А. Свойства, принципы и стандарты как составляющие качества закона

В статье проводится анализ философского, этимологического и юридического значения понятия «качество». Исследуется социальная характеристика качества закона, его политические и юридические параметры. Анализируются основные принципы юридической техники и их значение для качества закона.

Ключевые слова: закон, свойства закона, качество закона, стандарты качества, юридическая техника.

Melnyk A. Properties, principles and standards as components of quality of law

This article provides analysis of the term «quality» through the understanding of its philosophical, etymologic and law sense. The paper is researched social, political and law characteristics of law quality. There are determined characteristics of law such as standardization, supremacy, direct influence, fundamentality, fact, stability, dynamism, obligation, resource availability, efficiency, optimal actions, consistency, facility, morality and aesthetic qualities. The article is analyzed legal engineering of law as one of its legal quality. Also article provides analysis of legal engineering and its meaning for law quality. This paper is also researched international standards and practice of law realization as parts of law quality.

Key words: law, properties of law, the law of value, quality standards, legal technique.

УДК 340.13

*Олена Василівна Минькович-Слободяник,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
МІП Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук*

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Процеси реформування, які довгий час відбуваються у нашій державі, суттєво змінюють економічні, політичні, правові процеси та погляди, а також ставлення до них з боку громадян. У зв'язку з цим не втрачає інтерес наукової громади до дослідження інститутів громадянського суспільства та інноваційних процесів, що стосуються держави і громадян. Тому феномен громадянськості, що є важливою характеристикою громадянського суспільства на тлі правових і політичних змін у нашій державі, набуває особливої актуальності.

Дослідженням цієї проблематики займалися такі вчені, як Н. Сушицька, О. Старинець, В. Ковальчук, Ю. Нікіфоров, А. Скаліна, Г. Герцева та ін. Дослідження зазначених вчених засвідчують, що складність дослідження феномену громадянськості полягає в тому, що в умовах перехідного соціуму, яким, на жаль, сьогодні й досі залишається Україна, загострюються всі наявні і приховані протиріччя між владою і населенням, у руслі яких влада воліє вирішувати

всі непорозуміння застосовуючи «жорстку руку» в проведенні правової політики в державі, а народ або ж вдається до правової і політичної пасивності, подекуди навіть маргіальності, або ж демонструє незаконні методи презентації і відстоювання своїх громадянських прав і свобод. Відповідно до цього, метою пропонованої статті є виявлення юридичних ознак походження поняття «громадянськість» та його вплив на формування і розвиток правової та політичної культури в українському суспільстві.

Суть громадянськості полягає в тому, що вона є своєрідним виразником взаємовідносин суспільства і держави. Після розпаду мегадержави СРСР і втрати загальносоціального розуміння держави в країні започаткувалися і продовжують функціонувати глобальні фінансові структури, криміналітет, процвітають хабарництво та корупція, проти яких у нашій державі поки що влада не спроможна вести ефективну боротьбу. З моменту проголошення незалежності України наша держава створена як організація олігархічної та бюрократичної влади, серед пріоритетних цілей якої відсутня орієнтація на досягнення загальної справедливості, в результаті чого після двадцяти років незалежності ми отримали процес глибокого відчуження, прірву між владою і народом, що сьогодні призводить до незаконних дій по всій країні. Це свідчить про те, що в правовій і політичній системі нашої держави нині існує багато хаотичних і суперечливих процесів. І одна з головних причин неефективності всіх реформ, що проводяться владою для врегулювання наявної ситуації, на нашу думку, полягає в тому, що ні влада, ні суспільство ще не зрозуміли всієї значущості формування громадянських якостей і громадянської свідомості у суб'єктів політико-правового процесу, передусім лідерів, керівників та правлячої еліти. На жаль, правляча еліта України не враховує позитивного західного досвіду захисту суспільства від надмірного вторгнення ринку, кволо використовує апробовані на практиці механізми взаємної відповідальності суспільства, держави та особистості, не стимулює розвиток саморегулювання суспільства.

Таким чином, складність і суперечливість розвитку сучасного українського суспільства засвідчує той факт, що сформована громадянськість як ціннісно-сутнісне ядро свідомості й поведінки людини безпосередньо впливає на способи демонстрації правових та політичних інтересів, здійснення громадянських функцій [1, с. 5]. У зв'язку з цим слід насамперед з'ясувати визначення поняття «громадянськість».

Юридичний словник подає таке визначення: «Громадянськість — готовність і здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків, зрілість правової свідомості, патріотизм, усвідомлення себе як повноправного члена соціальної спільноти, громадянина своєї країни» [2]. Зазначене визначення заперечує стереотипне розуміння цього поняття як суто політологічного.

Сутністю громадянськості є глибоке усвідомлення людиною того факту, що саме вона є громадянином конкретної держави. У Законі України від 18 січня 2001 р. «Про громадянство України» громадянством України визнається правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках, а громадянином України — є особа, що набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами (ст. 1) [3].

В юридичній літературі громадянство найчастіше розглядають як стійкий правовий зв'язок між особою та державою, або так звану «належність» певної особи до певної держави. Зокрема, М. Суржинський зазначає, що визнання громадянства як належності особи до держави виявляється у поширенні на відповідну особу законів держави, які гарантують їй певні права та накладають на неї певні обов'язки, або в поширенні на особу суверенної влади держави [4, с. 12]. Але зазначене твердження на сьогодні оспорується науковцями, оскільки значна частина вважає, що права і обов'язки не повинні монополювати державою на особу, а мають носити взаємний характер. Зокрема, Р. Бедрій визначає громадянство України як комплекс, стійке правовідношення за участю особи та Української

держави, змістом якого є взаємні права та обов'язки сторін [5, с. 3]. З огляду на зазначене, варто погодитися із думкою П. Великоречаніна про те, що громадянство є належністю особи до народу держави, що породжує стійкі правові відносини між особою і державою, де людина і держава мають взаємні права, обов'язки та відповідальність як на території держави, так і поза її межами [6, с. 108].

Осмислюючи поняття «громадянськість», ми бачимо, що громадянство, а також факт наявності певних прав та обов'язків, є суто юридичними поняттями, оскільки воно означає певний правовий, а не політичний, статус особи. Для того щоб особа набула певних прав та обов'язків як громадянин конкретної країни вона повинна отримати правовий статус громадянина. Що ж стосується громадянськості, то вона характеризується через глибоке усвідомлення громадянином своїх прав і обов'язків. Якщо говорити про обов'язки як складову цієї категорії, то вони чітко визначені в Конституції України. З приводу останніх у науковому світі не виникає значних суперечностей. По-іншому полягає ситуація з правами і свободами людини і громадянина, особливо політичними і громадянськими.

У теорії держави і права існує велика кількість класифікацій прав та свобод громадян, але для розкриття суті громадянськості, нам видається, варто зупинитися саме на громадянських і політичних правах громадян як найістотніших виразниках громадянськості. Громадянські і політичні права — категорія, що має тривалу історію свого розвитку. У теорії права її називають негативними правами, оскільки для їх забезпечення держава не повинна робити ніяких позитивних дій. Суть цього положення полягає в тому, що, наприклад, для забезпечення соціально-економічних прав громадян держава повинна вжити конкретні дії, зокрема, забезпечити покращання соціальних і економічних умов. Але у сфері громадянських і політичних прав держава повинна утримуватися від зазіхання на проголошені права і свободи. Наприклад, вимога ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. про те, що «ніхто не може бути підданий довільному арешту або утриманню під вартою», може державою виконуватися, якщо всі її органи, особливо правоохоронні, будуть забезпечувати законність арешту або утримання під вартою. У той же час держава повинна виконувати позитивні дії, наприклад, із метою виховання особового складу правоохоронних органів у дусі дотримання міжнародних стандартів із прав людини. Більш того, держава повинна забезпечити такий стан політичної і правової системи, який гарантував би дотримання громадянських і політичних прав [7, с. 153].

На думку естонського юриста-міжнародника Р. Мюллерсона, абсолютного поділу між громадянськими і політичними правами не існує. Громадянські права — це ті права і свободи, які належать людині як члену громадянського суспільства, зокрема, право на життя, свободу від катувань, право на свободу й особисту недоторканність. Цими правами володіють нарівні як громадяни конкретної держави, так і іноземці, апатриди. Політичні права — це, як правило, права тільки громадян певної держави [8, с. 54]. Громадянські права називають правами першого покоління, оскільки вони покликані забезпечити передусім автономію конкретного індивіда як члена громадянського суспільства, його юридичну захищеність від будь-якого незаконного зовнішнього втручання. Ці права покликані юридично захистити простір дії приватних інтересів, надати можливість самовизначення і самореалізації особистості. Політичні права і свободи належать до категорії суб'єктивних прав і свобод громадян. Саме їх дуже часто науковці характеризують як «забезпечену законом і публічною владою можливість участі в суспільно-політичному житті держави і здійснення державної влади» [7, с. 154]. На думку ж німецького вченого Р. Граверта, «...політичні права є сутністю громадянства». Він розуміє громадянство саме через можливість конкретного члена нації як активного агента «брати участь у конкретному ланцюзі державних дій» [9, с. 684].

Політичні права і свободи, на відміну від громадянських прав і свобод, спрямовані на самоідентифікацію людини як громадянина конкретної держави, який має право активно

брати участь у процесі її організації та діяльності. Сутність і значущість цієї категорії прав і свобод полягає в тому, що вони створюють необхідне підґрунтя у системі відносин «громадянин — суспільство — держава». Політична свобода — обов'язкова ознака індивідуальності. Оскільки людина є істотою розумною і соціальною, вона, безумовно, є носієм певної політичної і правової свідомості, які проявляються через реалізацію особою як громадянином конкретної держави своїх політичних прав і свобод. Політичні права і свободи притаманні лише громадянам конкретної держави, а тому вони охоплюють сферу публічних інтересів, тобто відносини між громадянином як представником громадянського суспільства і державою. Крім того, політичні права і свободи є неодмінною умовою функціонування всіх інших видів прав, оскільки вони становлять органічну основу системи демократії і виступають як засіб контролю за владою, як цінності, на які влада повинна орієнтуватися, обмежувати себе цими правами, визнавати і гарантувати їх [10, с. 12].

Юридичну природу громадянськість можна також охарактеризувати через ознаку «зрілості правової свідомості». Поняття «правосвідомість» досить довго і ретельно досліджується у юридичній науці і на сьогодні сформувалося два основні підходи щодо розуміння сутності правової свідомості залежно від того, яке з понять, що становлять структуру цього терміна, визначити як первинне — право чи свідомість. Одні вчені розглядають правосвідомість як результат насамперед правових явищ, вважаючи, що суспільні відносини відображаються у свідомості лише після того, як опосередковуються правом. Другі ж вважають, що правосвідомість бере початок у суспільному бутті та є джерелом права. Видається, що ці підходи доповнюють один одного, відображають різні сторони формування правосвідомості [11; 12].

У теорії наголошується, що правова свідомість — це система почуттів, звичок, уявлень, оцінок, поглядів, теорій, ідей суб'єктів права (носіїв правосвідомості), які відображають правову дійсність й оціночне ставлення до неї (до соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій суспільства; до минулого, теперішнього чи очікуваного права) і відіграють через це роль своєрідного регулятора (саморегулятора) їхньої поведінки в юридично значущих ситуаціях. Правове явище як продукт свідомості — це результат нашої інтерпретації, нашого суб'єктивного розуміння [13, с. 344]. У зв'язку з цим великого значення набуває концепція І. Ільїна. На його думку, право, закон, наказ, повноваження, обов'язок, заборона, які діють у країні, не можуть існувати й застосовуватися поза живою правосвідомістю [14, с. 247]. Варто погодитися з ученим і в тому, що саме в правосвідомості (а не у волі та не в силі) народжується будь-який закон (хороший чи поганий, зрілий чи ні). Водночас вказується, що важливою ознакою будь-якого закону є те, що він спрямований не лише на тіло людини (яке можна примусити вчиняти так чи інакше), а й на її правосвідомість.

Правосвідомість, по-перше, існує «до», «після» й «паралельно» із законом, є його джерелом, відображаючи об'єктивні потреби розвитку суспільства. По-друге, є одним з обов'язкових механізмів (інструментів) реалізації, втілення в життя. По-третє — засобом оцінки відповідності поведінки (діяльності) нормам права. Виступаючи як безпосереднє джерело права, правосвідомість набуває свого вираження у правових актах, здійснює вплив на сам процес і результати правотворчості. Правові норми, у свою чергу, впливають на розвиток правосвідомості громадян, формування належних уявлень про правові принципи та норми, правовідносини та відповідальність [15, с. 181–182].

Таким чином, правосвідомість — це не лише відображення в індивідуальній свідомості духу та характеру вже існуючих у суспільстві законів. Вона активно й творчо корегує й критикує діючі закони (та інститути) з позиції індивідуальної справедливості, котра набула глибокого життєвого сенсу та значення для достатньо великої кількості людей [16, с. 275]. Прикладом цього можуть бути останні події в нашій державі з приводу прийняття так званих диктаторських законів від 16 січня 2014 р., які викликали масові обурення з боку громадянського суспільства. Масові протести проти прийняття означених нормативно-правових актів

не можна розцінювати лише як прояв певного стану правосвідомості суспільства, оскільки правосвідомість — це «явище ідеальне, яке ми безпосередньо не спостерігаємо» [17, с. 114], а й як прояв громадянськості, яка через призму правосвідомості соціуму виявляє ті аспекти розвитку правових та політичних процесів у державі, які потребують негайного регулювання і ретельного дослідження факторів, що їх спровокували.

З викладеного вище можна зробити такий висновок: громадянськість є категорією не тільки політологічною, а й юридичною, оскільки основні риси, що виражають її суть, є юридичними поняттями, такими як громадянство, взаємні права і обов'язки держави і громадянина, та наявність при її формуванні певного стану правосвідомості. Безумовно, громадянськість справляє значний вплив на формування правової культури громадян, оскільки вона синтезує в собі певні її чинники. Не може бути правової культури в правовій державі поза певним рівнем громадянськості, адже вона виступає основою громадянського суспільства, а правова культура відображає його внутрішній розвиток, виявляє процеси, які спонукають позитивне ставлення його членів до правової системи держави, до рівня правотворчості та правозастосування, які існують на певному етапі в державі. Громадянськість є своєрідним лакмусовим папірцем у виявленні розвитку правового виховання, оскільки повага до закону є однією з ознак демократичної правосвідомості.

Список використаних джерел

1. Полухин О. Н. Гражданственность как предмет политологического анализа : автореф. дис. ... д-ра політ. наук / О. Н. Полухин. — М., 2005. — 35 с.
2. Юридичний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakony.com.ua>.
3. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 13. — Ст. 65.
4. Суржинський М. І. Громадянство як конституційно-правовий інститут : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. І. Суржинський. — К., 2009. — 23 с.
5. Бедрій Р. Б. Громадянство України: конституційно-правові основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Р. Б. Бедрій. — К., 2005. — 20 с.
6. Великоречанін П. О. Політико-правова сутність громадянства / П. О. Великоречанін // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 3. — С. 107–109.
7. Лукашева Е. А. Права человека / Е. А. Лукашева. — М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. — 573 с.
8. Мюллерсон Р. А. Права человека, идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. — М. : Юридическая литература, 1991. — 160 с.
9. Grawert R. Staatsvolk und Staatsangehörigkeit, in J. Isensee and P. Kirchhof (ed.), Handbuch des Staatsrechts (Heidelberg, 198), p. 684 ff.
10. Козлов В. І. Колективні політичні права і свободи громадян України: конституційно-правовий аналіз : автореф. дис. ... кан. юрид. наук / В. І. Козлов. — Х., 2009. — 18 с.
11. Фарбер И. Е. Правосознание как форма общественного сознания / И. Е. Фарбер. — М. : Юридическая литература, 1963. — 204 с.
12. Чефранов В. А. Правовое содержание, как разновидность социального отражения / В. А. Чефранов. — К. : Вища школа, 1976. — 210 с.
13. Бережнов А. Г. Теоретические проблемы правопонимания и формирования содержания права / А. Г. Бережнов // Проблемы теории государства и права ; под ред. М. Н. Марченко. — М. : Юрист, 2004. — С. 354–400.
14. Ильин И. А. Путь к очевидности / И. А. Ильин. — М. : Республика, 1993. — 432 с.
15. Теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. — М. : Право и Закон, 1996. — 424 с.
16. Философия права : учебник / О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачная, С. И. Максимов [и др.] ; под ред. О. Г. Данильяна. — М. : Эксмо, 2007. — 416 с.
17. Шевченко А. Є. Правосвідомість як важливий чинник розвитку суспільної свідомості / А. Є. Шевченко, О. М. Ситник [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.Conference.nau.edu.ua>.

Минькович-Слободяник О. В. Громадянськість як важлива складова правової культури

У статті зроблено спробу теоретико-правового дослідження категорії «громадянськість». Незважаючи на те, що більшість учених схильні вважати громадянськість суто політологічним поняттям, утверджується авторська позиція про те, що громадянськості притаманні юридичні ознаки, зокрема такі як громадянство, права і обов'язки громадян, правосвідомість. На підставі цього визначено, що громадянськість може бути розглянута з точки зору юриспруденції як важлива складова правової культури окремо взятого громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянство, громадянськість, громадянське суспільство, правосвідомість, правова культура, громадянські й політичні права і свободи.

Минькович-Слободяник Е. В. Гражданственность как важнейшая составляющая правовой культуры

В статье сделана попытка провести теоретико-правовое исследование категории «гражданственность». Несмотря на то, что большинство ученых склонны считать гражданственность чисто политологическим понятием утверждается авторская позиция о том, что гражданственности присущи и юридические черты, а именно такие как, гражданство, права и обязанности граждан, правосознание. Исходя из этого, определено, что гражданственность может быть рассмотрена с точки зрения юриспруденции как важная составляющая правовой культуры отдельно взятого гражданского общества.

Ключевые слова: гражданство, гражданственность, гражданское общество, правосознание, правовая культура, гражданские и политические права и свободы.

Minkovych-Slobodianyuk O. Civic consciousness as an element of judicial culture

The author attempted to analyze the concept of «civic consciousness» in this article. Traditionally civic consciousness is a research subject for political science, but it is worth examining from the viewpoint of theoretical and judicial analysis, considering that civic consciousness means a person's and a citizen's readiness to actively participate in the affairs of society and of the country based on one's deep awareness of one's own rights and duties; it also means mature legal consciousness, patriotism, considering oneself a rightful member of the society and a citizen of one's country.

The point of «civic consciousness» is that in a way it reflects personal and extrapersonal relations between the society and the state. After the USSR superstate collapsed, and after the general social understanding of the state was lost, global financial structures and criminality emerged and continue to exist, while bribery and corruption are flourishing, and our state is currently unable to struggle with them efficiently. Ever since Ukraine was declared independent, our state has been forming as an organization of oligarchic and bureaucratic authorities whose principal goals do not include achieving general justice, and as a result, after twenty years of independence we have come to deep estrangement and an abyss between the authorities and the people, which now results in illegal actions that engulfed our capital — Kyiv. This means that a lot of chaotic and contradictory processes both in the legal and the political systems of our state occur.

In our opinion, one of the main reasons for the inefficiency of all reforms applied by the authorities to stabilize the situation is that neither the authorities nor the society have yet realized the significance of forming civic qualities and civic consciousness among the subjects of political and legal processes — first and foremost, among leaders, managers and the ruling elite. Unfortunately, the ruling elite in Ukraine does not take into account Western positive experience in protecting the society from the extensive market invasion, languidly applies field-proven mechanisms for reciprocal responsibility of the society, the government and an individual, and does not contribute to the development of the society's self-regulation.

Shaped civic consciousness, as a valuable and essential nucleus of one's awareness and behaviour, immediately influences the ways of demonstrating legal and political interests and of executing one's civil functions, which shows the complexity and inconsistency in the development of modern Ukrainian society.

Based on the abovementioned facts the article covers three principal integral concepts of civic consciousness — nationality, legal awareness, and civil and political rights and freedoms. The author attempted to define legal aspects of civic consciousness through these categories, which lead to the conclusion that civic consciousness is an integral part of legal culture in the civil society.

Key words: nationality, civic consciousness, civil society, legal awareness, legal culture, civil and political rights and freedoms.